

Sara Pistotnik

**Mary Douglas: Kako mislijo institucije.
Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2018.
156 strani (ISBN 978-961-253-223-9), 20 EUR.**

Knjiga Mary Douglas *Kako mislijo institucije* je nastala na podlagi šestih predavanj v seriji Abrams Lectures na Univerzi Syracuse marca 1985, kar daje knjigi strukturo posameznih zaključenih enot. Poglavja so nastajala počasi, tudi ob drugih priložnostih, a sledijo osnovni niti, ki išče odgovor na vprašanje razmerja med posamezniki in družbenimi institucijami. Natančneje, avtorico, ki pripada strukturalistični tradiciji, zanima, ali ima človeško spoznavanje družbeno podlago oziroma do katere mere je naše razmišljanje odvisno od institucij, s čimer se dotika samih temeljev vzpostavitve in delovanja družbenega reda. Argumentirati skuša sklenjen proces, pri katerem je družbeni red utemeljen na človekovem spoznavnem procesu, človekov spoznavni proces pa odvisen od družbe, ki bi veljal tako za pogosto idealizirane majhne skupnosti kot za na videz bolj kompleksne družbe. Vendar pri tem za razliko od zgodnejšega antropološkega funkcionalizma, ki je domneval samostabilizirajoči model, v katerem vsak element igra svojo vlogo pri vzdrževanju družbenega reda, poudarja, da družbe niso statične, temveč nenehno grajene skozi kupčevanje in pogajanje.

Pri razvijanju svoje teze se avtorica naslanja na mnoge pisce, a ključna sta Émile Durkheim in Ludwik Fleck. O družbi sta pisala, kot da je povečan um, medtem ko je zanj prej vsak um pomanjšana družba. Osredini se na njun premislek o povezavi med družbeno solidarnostjo in skupnim miselnim slogom članov družbe. S tem odpira izjemno zanimivo smer razmišljanja, ki v osnovi nasprotuje še danes prevladujoči teoriji racionalne izbire, pri kateri je vsak misleči posameznik suveren v delovanju, ki mu najbolj koristi. To naj bi veljalo tudi za solidarnost, ki naj bi bila zgolj plod maksimiranja koristi. Tezo zavrne z argumentom, da ta teorija ne zmore prepričljivo razložiti radodarnosti in skupnega delovanja, lastnih večini človeških družb, pri katerih posamezniki svoje interese podredijo dobremu drugih, zato pozove k drugačni interpretaciji.

V svojem iskanju si avtorica postavi izhodiščno vprašanje, zakaj in kako se v skupinah določena prepričanja vzpostavijo kot skupna. Dokazuje osrednjo vlogo institucij in pravi, da so te proizvod posebnega miselnega sloga, ki so ga skupaj vzpostavili člani, obenem pa povratno oblikujejo razmišljanje članov, zato vztraja, da je družbi lastna skupna osnova védenja. A ta proces se ne odvija premočrtno in sam od sebe. V osnovi je institucija – lahko je to družina, igra ali obred – nekakšen sporazum, vrsta usklajevanja in samonadzora, povezana z zahtevo po redu in obvladovanju negotovosti, ki pa za svojo legitimnost potrebuje vzporedni spoznavni proces. Avtoriteto ji lahko podeli oseba ali skupno pripoznavanje določenega načela, a za njeno trajnost je nujno, da vir legitimnosti ostane skrit. Zato je potreben vpis ključnih družbenih razmerij v fizični, nadnaravni svet, ki zasenči družbeni izvor institucije. Ta naturalizacija družbenih razmerij se zgodi z razvrščanjem na podlagi analogije, kar pomeni, da nobena lastnost ni inherent-

tna, ampak je vedno rezultat delovanja institucij, ki podeljujejo koncepcije podobnosti, različnosti, enakosti, pa tudi pravilnosti. Nenehna uporaba istega načela pripelje do vzajemnega podpiranja kategorij, kar daje videz, da je cel sistem utemeljen v naravi in da so vpeljana pravila edina primerna. Slednje pomeni zlasti skladnost z delovanjem drugih kategorij, ki so v določenem trenutku dominantne, sami pa jih utrjujemo tudi tako, da drug drugega nadzorujemo, saj so nam formule razvrščanja, s katerimi osmišljamo svet, družbeno posredovane. Institucije so tako del pogona osrednjih, legitimirajočih načel, ki se zaradi skritega družbenega izvora zdijo univerzalna in nespremenljiva, ta shema pa omogoča ustvarjanje določene različice narave in s tem sestave družbe, ki bo po inerciji odločala v imenu posameznikov.

S postavitvijo tega temelja delo Mary Douglas pridobi aktualnost. Če se najprej zdi, da zaradi svojega poslanstva – razviti univerzalno teorijo, ki bo povezala posameznika in družbeni red skozi vlogo institucij, torej najti skrite mehanizme delovanja družbe, ki bi veljali za vse človeštvo – danes deluje preživeto, pa ga nadaljnja izpeljava umesti ne le med tehtne znanstvene razmisleke, temveč med intervencije, zanimive za širše družbene dileme. Začetni vtis, da se osredotoča na podrobnosti tehnične narave, preseže dejstvo, da avtorica odpira povsem aktualna vprašanja o delovanju družbenega reda in možnostih njegovih sprememb. Tako poudari, da je osnovna funkcija institucij kodiranje informacij in reševanje rutinskih problemov, s čimer namesto nas opravijo veliko razmišljanja in sprejemanja pomembnih odločitev. Čeprav gre za vnašanje predvidljivosti v družbeno življenje, pa nam to obenem onemogoča alternativne izbire. Kadar so institucije učinkovite, namreč po besedah Mary Douglas posamezniki v večji meri prilagajamo svoje obnašanje institucionalni matrici, kar sistematično usmerja naša zaznavanja v oblike, skladne z njihovo organizacijo življenja. To pomeni, da so vse možnosti našega delovanja že znotraj nabora njihovih izkušenj. Avtomatično prevzemanje kategorij za opisovanje sveta tako resda služi možnosti sporazumevanja med člani določene skupine in upravičevanju njihovih izbir, a le zato, ker potrjuje legitimnost in logiko institucij. Pomembno spoznanje je, da na družbo gledamo predvsem prek poznanih kategorizacij, ki so nam vnaprej vsiljene kot skrajni horizont znanega sveta. Na ta način nam pomaga uzreti najglobljo raven osmišljanja sveta in družbene strukture, ki prežema vse njene vidike in zato odseva v slehernem delovanju. Avtorica trdi, da če želimo biti intelektualno samostojni, se moramo institucijam upreti: ugotoviti, »kako institucije naš um držijo v primežu« in s svojo nevidnostjo odsevajo družbeno strukturo. Če jih hočemo proučiti, moramo to, kar je skupno, povezati z vsakdanjimi izkušnjami avtoritete in dela. Čeprav hkrati pravi, da nam zaradi povezave med razvrščanjem in institucijami umanjka osnovni aparat, s katerim bi lahko iznašli nove kategorije, je njeno analizo treba vzeti zelo resno. Živimo v času, ko teorija racionalne izbire v svoji neoliberalni obliki dominira vsem poljem življenja in slika specifično obliko sveta tako na družbeni kot na ravni vsakdanjih načinov življenja, pri čemer je osrednje sporočilo, da si alternativ ni vredno niti zamišljati. V tem smislu poskusi seganja onkraj znanih horizontov pomenijo politično delovanje, ki lahko sproži drugačno osmišljanje sveta, začenši z diverzifikacijo oblik življenja.

Pripisovanju osrednje vloge institucijam navkljub je tako napak, če jim pripišemo vso tvornost, saj s tem sami sebe prisilimo v pasivno vlogo brez možnosti izbire ali vpliva na

kakršnekoli spremembe družbenega reda. Slednje se namreč dogajajo tudi zato, ker se ljudje skušamo izogniti družbenemu nadzoru. A se zaplete, ko spremembe postanejo del ustaljenega razvrščanja. Po Mary Douglas, ki se pri tem približa Foucaultovi biopolitiki, pojav novih kategorij ustvarja nova bitja, saj osebe svoje vedenje prilagodijo novemu poimenovanju in v novemu sistemu, katerega del so te oznake, ustvarjajo novo realnost institucij. Njihovemu preživetju pa je inherentno, da vse procese vprežejo v lastno potrjevanje in zato ponovno omejijo svobodno delovanje. Vedno znova sprožijo spoznavni proces, ki določa meje spremenjenih razvrščanj in svoj vpliv zakrijejo z naturalizacijo. A v življenju v pluralni družbi obstaja dvom o njihovi legitimnosti, ki daje nekaj upanja, pa tudi napotek za spodbujanje alternativ: »Ko se posamezniki o osnovni pravičnosti ne strinjajo, moramo ta njihov najbolj nerešljiv spor razumeti kot spor med institucijami, ki temeljijo na nezdružljivih načelih. Hujši ko je konflikt, bolj nam pride prav, če razumemo institucije, ki opravljajo večino razmišljanja. Prigovarjanje ne bo pomagalo. /.../ Pomaga lahko le spreminjanje institucij. Nasloviti bi morali njih, in ne posameznike, nenehno, in ne le ob krizah« (str. 121).